

DISLEKSIJA KOT DAR IN NADLOGA

Strokovno in avtobiografsko gradivo

Uvod

Avtorica v tem prispevku predstavljam disleksijo skozi lastne izkušnje. Danes učitelji trdijo, da imajo malo pomoči pri delu z učenci, ki imajo tako imenovane specifične učne težave, med njimi so taki z nevrološki posebnostmi. Posebnosti in ne pomanjkljivosti sem zapisala namerno. Posebnost je normalna, vsi smo posebni. Velja tudi obrnjeno: normalnih otrok kot kopij idealnega teoretskega modela človeka ni. Drugačnost prepogosto pojmujejo kot napako, kar takega otroka potisnejo na obrobje. To se je, če sodimo po pripovedih, некоč dislektikom dogajalo pogosto. Opisujejo napore pri umeščanju iz podpovprečja v povprečje ali nadpovprečje, pa naj gre za odnose ali za znanja. Koliko pa jih za vedno ostane na obrobju? Modernizacija učnega procesa, več pedagoškega in psihološkega znanja učiteljev in pri večini višja zavest in odgovornost do učencev število tako zanemarjenih učencev zagotovo zmanjšujejo. Hkrati pa raste število staršev, ki želijo olajšati šolsko pot otroku in povečati pozornost šole s tem, da si prizadevajo za odločbo o njegovih posebnih potrebah. Avtorica tega prispevka tudi po lastnih izkušnjah menim, da to v primeru resnične disleksije ni dobro. Otroku je treba stopiti naproti, mu svetovati, nato naj se bori tudi sam.

Pri naslavljanju prispevka je uporabljana teza, da je disleksija lahko dar. V nadaljevanju navajamo nekatere prednosti dislektika in da jih lahko vnovči. Včasih je disleksija le simptom ali pogoj za višje sposobnosti, ki bi jih bilo škoda zapraviti.

Kot dislektika me ti posebneži zanimajo, kot učiteljica matematike in pedagoginja sem jih spremljala tudi strokovno, kot andragoginja jih pri študentih opazujem v odraslosti. Disleksija z odraščanjem in v odraslosti postaja manj opazna, ker se priučimo obvožov, ali pa motnjo znamo bolje skriti, nekatere pomanjkljivosti pa odpravimo z vajo. Ali pri tem nastajajo tudi manjkajoče nevrnske povezave in ali prihaja do novih povezav – obvožov ne vemo.

Vanda Rebolj

Drugačnejši

Učitelji in starši nimajo dovolj odgovorov na vprašanja o drugačnem otroku, ali nimajo odgovorov na prava vprašanja. Ko gre za kognicijo je to nenavadno, saj znanost ta proces razmeroma dobro pozna in razlaga, nadaljnje raziskovanje pa zadnje čase spodbuja tudi razvoj umetne kognicije, ki posnema ta naravni proces. Znanost do neke mere lahko odgovori na vprašanje, kako poteka mišljenje pri večini ljudi in kako pri tistih izven povprečja. Iz tega lahko izpeljemo mnoge odgovore. Ali nekdo potrebuje pomoč in kakšno, kaj je vredno skrbi in kaj je le posebnost kot barva las ali telesna lepota posebnost.

Potrebno bi bilo predvideti, kaj bo do adolescence postalo neopazno in kaj res ovira otrokov napredek. Kaj je bolj smiselno reševati s triki kot popravljati težko nepopravljivo? Kaj je za vse otroke bolj smiselno: prilagajati ves njegov svet drugačnemu otroku ali otroku pomagati, da kar najbolje uspeva tak, kakršen je, pri tem z vajo nadomesti ali ublaži nekatere primanjkljaje? To pomeni opolnomočiti ga, da najde svojo pot, tudi način učenja, ki ga zmore, če mu pot oziroma način večine ne uspeva.

Pogosto psihološka mnenja o otrocih s specifičnimi učnimi težavami navajajo, česa otrok ne zna in ne zmore, torej zunanje znake težav, skoraj nič pa o njegovih prednosti ali sposobnostih. Malo pa razpravljamo o vzrokih, razen če so kulturnega ali socialnega izvora. Tako učitelj pogosto ne ve, kaj naj dela z otrokom, razen da mu z dopolnilnim poukom podaljša čas učenja in ga mileje ocenjuje. Različne vaje, za otroka pogosto mukotrpne, in drage za starše, so vprašljivo učinkovite.

Komercializacija prodira tudi na to področje. Tako v »epidemiji defektnosti« zasledimo programe za »odpravljanje« disleksije ali vsaj za »revolucionarne« izboljšave učne zmogljivosti otrok. Učitelji niso opremljeni za to, da bi jasno rekli bobu bob, ker znanja o disleksiji med študijem ne dobijo, saj je v programu specialnih pedagogov in defektologov, v te discipline, če ne gre za kombinacijo posebnosti, pa večina dislektikov ne sodi. Predalčkanje otrok v kategorije se zdi napačno in zastarelo. Otroka najprej kategorizirajo, potem pa iz teorije o določeni kategoriji sledi obravnava. Vprašanje, kaj dislektik zmore in kaj so njegove prednosti je pogosto odrinjeno, čeprav prav na tem lahko gradimo tisto, česar ne zmore v zadostni meri.

V skoraj deset let trajajočem raziskovanju nadarjene šolske populacije sem se dokopala do teže o talentih med dislektiki po obratni poti. Zdelo se je, da je med otroci s posameznimi talenti, zlasti na področju matematike, glasbe in naravoslovja opazno več levičarjev in več dislektikov kot v celotni populaciji. Okoli tretjina. Žal za znanstveno raziskovanje te teže ni bilo priložnosti. Pritrjujejo ji nekateri tuji strokovni članki, vendar v ozadju ni tehtnih raziskav. Prav tako ne vemo, ali je talent otroka z nevrološko posebnostjo prirojen ali pa prednjačijo s svojimi uspehi zaradi povečane dejavnosti na nekem področju, s katero kompenzirajo primanjkljaje na drugem.
Vanda Rebolj

O iskanje fiziološke drugačnosti dislektikov

V svojem strokovnem članku je britanski psiholog, član asociacije za disleksijo hudomušno zapisal, da disleksija ni bolezen, ni nalezljiva, je pa v nekaterih primerih dedna. Učitelji pravijo, da je redko več dislektičnih več otrok iz iste družine. Ima zmuzljivo preveč obrazov in zanjo je preveč razlag med katerimi se skrivajo napačne. Na primer, da gre slabšo razvitosti leve možganske polovice, ki je odgovorna za verbalne funkcije in logični red. To ne drži povsem, saj so med dislektiki odlični govorniki in zelo pismeni ljudje. Ali da možganom nekaj manjka. Ironično zapiše drug psiholog, da nimajo nekaterih »žičk« v možganih (povezav med nevroni), nekatere pa spojene drugače kot pri večini, zato in formacije in miselni tok poteka drugače, drugače mislijo. Po tehnicistični razlagi informacije organizirajo drugače kot večina, zaradi drugačne nevrofiziološke osnove. Če dodamo še tezo, da gre morda za motnjo v presnovi maščob, kar vpliva na kemično osnovo procesov, smo povzeli večino ugibanj, kakšni so dislektiki glede na fiziologijo. Nekatero težavo so verjetno le odziv na nerazumevanja okolja, torej so posledica psihičnih poškodb zaradi napačne obravnave dislektika. Na primer težave s koncentracijo in pomnjenjem, to pa lahko vpliva tudi na razpoloženje in čustvovanje.

Ugotovitev, da drugače mislim sem nekajkrat slišala tudi sama celo v akademskem okolju. Vedno je bilo povedano na prijazen način in z občutjem, da me sprejemajo kot zanimivo osebo. Nekajkrat sem bila povabljen kot predavateljica za simpozijih, ker sem kako tematiko predstavila drugače kot večina. Čeprav se je zdelo, da sem včasih vabljen kot sredstvo proti dolgčasu, saj sem svoje prispevke začinila humorno, sem ugotovila, da »svoje drugačne nevrnske povezave« lahko vnovčim.
Vanda Rebolj

Najbliže je razlaga, da se pri dislektiki nekateri vzorci v možganski nevronske mreži manjkajo, ali pa so drugačni. Kljub stalno se spreminjajočim povezavam med nevroni, se te samodejno ne vzpostavijo. Za razumevanje ustaljenih vzorcev, ki so jih v svojih kulturah skozi zgodovino ustvarili drugi ljudje, potrebujejo vmesnik. Dislektik na primer teže dojema smeri, nasprotja, pa tudi kompleksne urejenosti podatkov ali stvari. To mu lahko oteži uporabo simbolov, tudi črk, orientacijo v prostoru, odčitavanje številčnic ipd. Ker izdelani vzorci ne more privzemati, ustvarja lastne. Za okolje je to lahko inovativno, lahko pa nesprejemljivo čudaško. Nekatero nevronske vzorce s treningom lahko ustvarimo, nekaterih pa nikoli, zato je disleksija vseživljenjska. S starostjo postaja manj opazna, ker nekaj manjkajočega vendarle nadomestimo, ko usvojimo nekatere veščine, bolje upravljamo sebe ali bolj prepričljivo igramo (skrivamo težave). Če je otrok resnično dislektik, mu je smiselno čimprej pomagati pri premoščanju, včasih pa samo svetovati, kako naj se znajde sam. Prav to, da naj se znajde sam, je najpogostejši recept za to, kako uspevati z disleksijo. Pri tem pa potrebuje opogumljanje, samozavest in zanjo uspehe na drugih področjih. Celo prepuščanje, da se znajde sam v manj pomembnih situacijah, je boljše kot neprestano vtikanje vanj, ki ga prepričuje, da je bolnik oz. okvarjen in da mu ni mogoče zaupati. Uporaben se zdi nasvet pedagoga, ki je svaril pred pretirano servilnostjo otrok

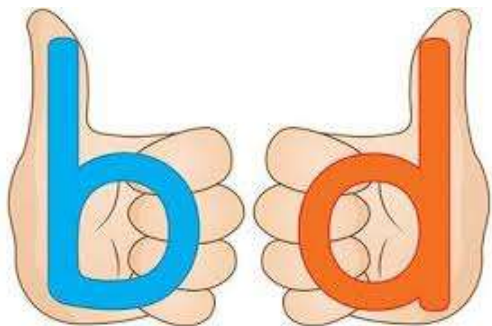
z učnimi težavami. Terapevt naj po vsaki obravnavi pripravi nalogo: »To reši sam. Poročaj mi, da se bom še jaz kaj naučil. Če pa res ne bo šlo, pridi po pomoč.« Tako se razvija optimistični borec v svetu sprejetosti.

Kot primer, kako lahko z napačnim odzivom povzročimo motnje branja, se spominjam 10-letnega dečka Petra s kamniške šole, ki je bral počasi, slabo, zlogoval je besede. Branje se je običajno končalo z izbruhom joka. Učiteljica je naložila staršem, naj vsak dan glasno bere pol ure, kar so uresničevali v vojaškem slogu. Ko ni bilo zadostnega napredka, je šola otroka opredelila kot dislektika. Potem pa so nekega dne starši Petra zalotili, ko je svojemu psičku povsem gladko bral pravljico, ta pa ga je gledal in poslušal. Ni le bral, vmes je psičku tudi kaj razložil. Primer, poznan med svetovalnimi delavci, je postal uspešen tudi pri nekaterih drugih otrocih. Pred nasilnimi odraslimi, je bilo branje mučno in neprijetno, v zagotovljenih sproščenih razmerah, pa je »disleksija« izgubila.

Vanda Rebolj

Šolski spomini dislektikov

Spomini večine dislektikov na šolo niso lepi. Če že niso bili med slabšimi učenci in jih »normalni« niso zasmehovali, so šolo doživljali kot nekaj zelo napornega. Nekateri, velja tudi zame, smo imeli ugodnejšo pot. Moji učitelji za posebnost, ki so jo nekoč z nemškim korenem imenovali legastenija, kasneje pa angleško disleksija, verjetno še niso vedeli. Vedeli pa so, da so otroci različni, želeli so jim dobro in jim po intuiciji odpirali poti. Učiteljevo stalno opazovanje, kaj deluje na drugačnem učencu je bilo ključno. Za razvoj lastne in zanesljive intuicije kot večine učitelji danes žal nimajo časa, z znanjem o učnih težavah pa so premalo oskrbljeni. Ne bomo pogrevali stare šole in stare pedagogike, a jaz sem bila vso osnovno šolo odlična in sem imela med otroci manj težav, kot na primer rdečelasa in pegasta sošolka, ki ni ustrezala idealu ljubkega otročiča.

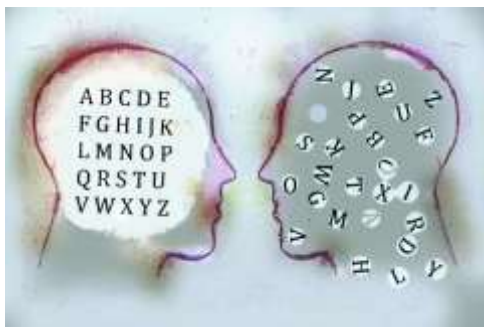
Da sem nekako posebna, sem spoznala v prvem razredu in sicer zaradi »trebuščkov« pri velikih in malih črkah ter orientaciji na pisalni površini. Pred tem sem vedela le to, kar so mi pripisovali drugi: da sem zmedena punca, ki ne ve, kam je kaj odložila, če ji rečeš poglej gor, pa vrti glavo in ne ve kje je to. Še huje je bilo, če so me poslali nekam, kjer si nisem zapomnila poti. Izgubila sem se, ker sem v svoji majhnosti spregledala kak značilni detajl na poti domov.

Pisala sem že prej, a v šoli so trebuščki pri črkah nenadoma postali pomembni. Za obračanje trebuščkov in kljuk pri J in malih črkah g in t, nikoli nisem bila kaznovana. Za narek sem dobila petico, če je bilo vse drugo prav. Na tabli mi učiteljica ni popravljala narobe obrnjenih krivin. Ni se bala, da bi se sošolci od mene naučili narobe. Nekaj časa sem imela težave z orientacijo tudi na veliki črni tabli v razredu, na kateri sem morala pred razredom kaj napisati. Nekajkrat sem hotela začeti na desnem robu, če me učiteljica ne bi usmerila, bi verjetno pisala od desne proti levi strani. Tako sem začejala pisati tudi v zvezek in nato pisala zrcalno. Sošolci so se mi včasih smejali, a jih je učiteljica utišala, da se bom jaz tega naučila v višjih razredih in da se ne mudi. Dodala je, kaj vse jaz znam, oni pa ne. Spominjam se, da je učiteljica na mesto, kjer bi morala pisati po tabli, glasno potrkala s kredo, ko smo pisali v zvezek pa je, kot po naključju, prišla mimo, na pravo mesto postavila prst in dejala »tukaj!«. Potem je šlo prav.

Formalno je možno, da otrok učenje upočasni, ne da bi ponavljal razred. Ker so učitelji bolj nadzorovani, se ocenjujejo tudi med seboj. Tako mi je učiteljica dejala, da ne upa spustiti otroka v višjih razred s primanjkljajem v znanju, ker kolegi tega ne bi razumeli, čeprav je tak strokovni dogovor v prid otroka. Lahko bi jo ravnatelj nižje ocenil ali ne bi v roku napredovala, saj učiteljski zbor daje mnenje. Na njihovi šoli velja, naj vsak nauči otroka, kar sodi v nek razred ali pa naj ta ponavlja.

Vanda Rebolj

Na poti odraščanja se mi ni zgodilo veliko takega, kar bi načenjalo samopodobo. Če mi je disleksija kaj porušila, sem zmagala na kakem drugem področju, v katero sem več vlagala. Okoli mene tudi ni bilo ljudi, ki bi dramtizirali moje posebnosti. Mama je včasih dejala: »Ne sprašujte našo, koliko je ura, ker na uro ne pozna«. Potem so se vsi smejali, prepričani, da se mama šali, saj to pri 12-letnici ne more biti res. Sošolci, so se me včasih privoščili: »Gor poglej, muha je!«, jaz pa sem zmedeno obrnila v druge smeri, kar je zabavalo tudi mene. Razen leve in desne sem s težavo ločevala tudi gor in dol, ter noter in ven. A včasih je bilo nekaj grenčice. Ker nisem uspela usvojiti pozicije koša ali gola moje ekipe, sem pri telovadbi metala avtokoše in avtogole, zato pri košarki in rokometu nisem bila zaželena članica ekipe. Med izbiranjem sem se priključila ekipi kot ostanek, saj me nihče ni izbral v svoje moštvo.

čas opazila.

V spomilih na šolanja je še precej dogodivščin, povezanih z disleksijo. Včasih sem se čudila, kako je kak učitelj prepoznal mojo disleksijo. Večina je ni, zanje sem bila občasno zmedena punca. Profesorica geografije na gimnaziji mi je ob prihodu k zemljevidu dejala, naj se ne bojim, ker me ne bo spraševala o straneh neba, naj pa pokažem Irsko in predstavim njeno gospodarstvo. Če bi začela s stranmi neba, bi me zmedla do panike in me povsem onespodobila. Še vedno neuspešno iščem način, kako naj si zapomnim, na katerem zemeljskem polu je Arktika in na katerem Antarktika, pa tudi poldnevnik so le neurejeni kaos. Profesorica je to pravi

Disleksija mi je grenila otroštvo in šolanje, a kljub temu ni bila bistvena za uspeh. Prepričana sem, da so to ustvarila razmeroma velika pričakovanja, ki jih je imela do mene tako mama kot okolica, ki me je bolj cenila bolj, kot sem sama sebe. Zdi se, da sem okolico najbolj šarmirala z razgledanostjo, s tako imenovano pridnostjo in delovnimi navadami, pripravljenostjo pomagati drugim in stalnim občutkom potrebe, da se moram dokazovati. Pričakovanja drugih so me silila, da sem ogromno vlagala v obvode in skrivanje svoje pomanjkljivosti. S težavo sem bila sama, deležna sem bila razumevanja, pomoči pa skoraj nič. Če bi takrat delili odločbe, bi bil učinek gotovo manjši.

Celo po zagovoru magistrske naloge me je član komisije vprašal, ali sem dislektik. Zanimalo me je, po čem se je to videlo, saj sem vse predvidljivo trike vnaprej temeljito naštudirala. Dejal je, da so me nekajkrat očitno zmedli s strukturiranimi vprašanji, a sem si izborila čas za vzpostavljane reda v glavi, nato sem odgovorila. Bila naj bi dobro organizirana in imela močno samokontrolo. Dejal je tudi, da imamo dislektiki »dvojni šiht« saj moramo ob rednih

nalogah obvladovati še lastno notranjo logistiko. Tako poglobljeno razumevanje me je presenetilo, ker je bil prvi, ki je ubesedil notranje dogajanje dislektičnega odraslega.

Vprašanje o disleksiji tudi sama včasih postavim svojemu študentu, pri katerem opazim kako značilnost, a le če med izpitom vzpostaviva osebni odnos. Večina je presenečena, celo prestrašena. Mar se to vidi? Menim, da dokaj hitro in zanesljivo prepoznamo odraslega dislektika, čeprav ne obrača črk. Nekoč sem srečala študentko, ki je zapisovala na predavanjih samo začetke in konce besed. Dejala je, da sredino besed sliši, zapisuje pa jo z napori, samo če je nujno. Brala pa

je gladko tudi lastni rokopis. Dislektiki stalno usklajujejo sebe z vzorci iz okolja, zato lažje mislijo, če misli skicirajo - ob poslušanju rišejo. Morda so to razvili tudi zato, da bi bili ob govoru z vzporedno simboliko bolj prepričljivi, ker jih okolje včasih slabo razume. Te risbe imajo menda za strokovnjake tudi diagnostični pomen, saj izdajajo miselne tokove. Svoje nagnjenje k risanju tega kar slišim, sem zaznala tudi pri sebi, saj me je neka notranja sila vedno usmerila, da slišano narišem, če sem le imela pisalo in papir, če ga ni bilo, pa sem bila živčna. Risala sem obraze, ki sem jih med trajanjem pogovora okraševala z dodatki, ki niso bilo povezani z vsebino pogovora, a ob kasnejšem pogledu na risbo se je v misli vrnila vsebina pogovora.

Nekoč mi je zaskrbljena mama na gimnazijo pripeljala sina, ki je bil v zadnjem razredu osnovne šole. Meni je dejala, da jo zanima, ali je fant za gimnazijo, ker je čuden. Fantu me je predstavila kot strašilo, ki ga bo morda spravilo v red, saj ravnateljci menda to zmorejo. Osebno pa je želela, da ugotovim, ali je kaj narobe s fantom ali pa bolj s šolo, kjer je imel različne težave. Zanimala ga je samo fizika, kjer je bil tudi zelo uspešen, pri drugih predmetih pa slab, saj mu je je šlo težko.

Za nečitljive pisne izdelke, ker zelo grdo piše, dobiva slabe ocene. Učitelji menijo, da se norčuje, če pokaže napačen zemeljski pol, ali v učbeniku, ki bi ga moral imeti v glavi, če se sploh kaj uči, ničesar ne najde. Jezikà, iz šole je tudi že protestno odšel. Med obiskom smo vsi trije ugotovili, da res nečitljivo piše, pisanih črk ne obvlada, saj so bile njegove nepovezane črke najbližje malim tiskanim. Dele besedila je bral hitro in gladko, nato se je zaustavil in po nekaj sekundah zaletavo nadaljeval do naslednje zaustavitve, ob kateri je tudi jecljal. Moje leve roke ni znal pokazati. Ker sva si sedela nasproti, se tudi nisva mogla zmeniti, ali gre za mojo levico ali za mojo roko na njegovi levi, saj je vprašanje zmedlo tudi mene. Ko sem odkrila še nekaj značilnosti, sem jima povedala, da je verjetno dislektik kot jaz. A čitljivo pisati se bo moral naučiti, prav tako natrenirati nekatere druge večšine, saj se s tega planeta ne bo preselil. Kasneje sem na materino željo nekaj časa delala z njim. Dogovorila sva se, da ne bova popravljala le njega, ampak bolj njegove učitelje, on pa naj se trudi sam. Ti so takrat zelo cenili samostojne projekte učencev in njihove

predstavitve, pedagoška modna muha pač! Skupaj sva pripravila nekaj takih nastopov in že za prvega je dobil »mastno petko«, kot je dejal. Preko šolskega psihologa so učitelji dobili nekatere informacije o fantovi posebnosti, čeprav mi je to prepovedal. Težave so v pol leta izpuhtele, vključno z dislektičnimi. Se je naučil čitljivo pisati? »Seveda, takoj, nekdanjega kraccanja mu sploh ne smem omeniti!«, je povedala mama. Kasneje je končal tako gimnazijo kot tehnično fakulteto. Mene ni želel več videti, menda zato, ker je bil jezen nase, da je »za take neumnosti« iskal pomoč. Dodati moramo, da je šlo za lažjo obliko disleksije, pri težji bi bil proces prilagajanja daljši.

Z nečitljivimi zapisi smo se učitelji pogosto srečevali. Ko je šlo za ocenjevanje, je bila čitljivost še posebej pomembna. Včasih smo prosili učenca, naj glasno prebere, kar je napisal, pa praviloma tudi ni znal. Izgovora, da zaradi motnje grdo piše, kar naj razumemo, ni bilo mogoče sprejeti. Tudi sama sem bila v takih primerih »žleht«. Za kraccanje sem na jezo nekaterih učencev in staršev dala nič točk, ker da ne znam prebrati. Običajno je po takih nevspešnostih pisal dovolj berljivo. Vsem je bilo lažje, če smo teste načrtovali na čas 35 minut, da so imeli vsi po nekaj časa za reševanje težav in popravljanje napisanega.

Za dislektike pravijo, da ne marajo rutine. Rutina pa je sestavljena iz vnaprej danih vzorcev urejanja informacij, njihovih obdelav in povezav. Že pri prvem srečanju so ti vzorci lahko naporni, pri drugem pojavljanju pa se na to naloži še prejšnja izkušnja, zlasti slaba. V rutini se dislektik slabo počuti, jo vedè ali nevede ruši, to pa okolje lahko prepozna kot vedenjsko ali kognitivno motnjo. Težavo razmeroma lahko odkrijemo, saj nam dislektik to lahko sam pove, če ga ustrezno vprašamo. Poskrbimo, da dobi manj rutinske zadolžitve, ki jih lahko izvirno in z veliko motivacije reši. V tuji literaturi in naši praksi je veliko primerov, kako zaposliti vedenjsko motene otroke, ki to pravzaprav niso, le rutina jih iritira.

Tu začni!

Nekoč učitelji niso poznali veliko pedagoške in psihološke teorije, prav tako so imeli malo znanja o kognitivnih procesih on učenju. Razumeli pa so, kaj deluje, bili so natančni opazovalci z empatijo in optimizmom, da je vse mogoče, če se potrudimo. To velja tudi za dve učiteljici Tieglovo in Ložarjevo, ki sta me učili v prvih razredih osnovne šole in od katerih sem se tega navzela, čeprav sem se zavedala, da mi nekateri opravi s črkami ne gredo najbolje. »Eni prej, eni kasneje«, je odvrnila, kadar se je kdo čudil moji nerodnosti.

Že kot šolarka sem začela zgodaj razvijati kontrolne mehanizme, ki so delovali v umirjenem stanju, ob najmanjšem stresu, kot je bila nenadna napoved nareka, pa so odpovedali. Nisem vedela, kje na listu naj začnem pisati. Učiteljica je šla mimo mene, me prijela za roko in jo položila na mesto začetka. Kasneje pa je uporabljala svoj prst in je kot po naključju med hojo mimo mene tiho rekla »Tu!«. Enako dobro kot z leve proti desni sem namreč pisala tudi v obratni smeri in mi dolgo ni bilo jasno, zakaj me ovirajo. Ker sem imela v takratnem priimku skupaj z imenom petnajst črk in bi me morali čakati, kadar smo se podpisovali, me je pustila, da sem se mučila toliko časa kot sošolci, potem mi je vzela svinčnik in sama dokončala moj priimek, ki je imel na koncu nesrečne črke C, L in J. Pa smo bili hkrati gotovi in me razred ni čakal!

Spomnim pa se manj uspešnega navodila učiteljice v 3. razredu, ki mi je želela pomagati pravilno pisati J. Rekla je, naj pomislim, kako držim kljuko dežnika. To me je hudo zmedlo, saj sem prijemala dežnik kot je nanese, kam je bila obrnjena kljuka pa si res nisem zapomnila. Neuporaben je bil tudi nasvet, naj črkam, ki imajo trebušček naprej, naredim piko za popek. Že, že, a v katero smer je naprej!
Vanda Rebolj

Ne spominjam se večjih težav s tihim branjem, čeprav so verjetno bile, ker mi je mama včasih kaj brala iz šolskega berila. Morda sem bila počasna. Tudi učenka so podobnimi težavami iz drugega razreda mi je pripovedovala, da ji v šoli včasih bere učiteljica, za domačo nalogo pa je imela branje tudi njena mama. Pri tihem branju dislektik ni opazovan in ne dobiva neugodnih reakcij iz okolja in sam ne sliši lastnih napak. Po moje so nekatere težave z glasnim branjem posledica napačne obravnave dislektika.

Črke sem včasih obračala še v 4. razredu. Pisava ni bila grda, razen valovitih ali tresočih okroglin, v katere je bil vgrajen strah. Pisala pa sem počasneje in z naporom tja do 5. razreda. Lepopis, ki je bil takrat šolski predmet, je pripomogel, da sem si črke zapomnila kot motorično dejanje in jih ni bilo treba potegniti iz spomina. Okrogline sem kasneje tako

natrenirala, da za vselej obvladam prostoročno risanje pravih krogov, večina pa se je spojila z risarskimi sposobnostmi. Pisana pisava mi ni dovolila obračati črk.

Pisanje v osnovi ni telesna spretnost, ampak zmožnost izražanja misli s simboli. To pomeni, da lahko opismenjujemo malčke, preden so dovolj motorično razviti za obvladovanje pisala. Zgodnje opismenjevanje je koristno za intelektualni razvoj, s čemer se še danes ne strinjajo vsi pedagogi. S prepoznavnim imamo premalo časa, da bi bili otroci branja in pisanja dovolj vešč, ko jih v višjih razredih zasuje množica simbolov. Spomnimo, da pomen pisane pisave pri zgodnjem opismenjevanju malčkov pozna starodavna pedagogika Montessori. Prve simbole, to je črke, otroci pišejo s prstkom, na primer po zdrobu.

Moja težava pa je spet prišla na plano v petem razredu pri srbohrvaščini, ko smo pisali v cirilici. A profesor je poznal celo vrsto šol, ki so mojo zadrego povsem izničile, na primer, naj zapiram zvezek, »da to ne vide brača Srbi«, srbohrvaščino pa sem imela odlično. Tudi pri angleščini težav ni bilo. Najprej sem bila prepričana, da je posebnost spet prišla na dan, ko smo začeli pisati z računalnik, saj sem izpuščala črke, a sem kmalu ugotovila, da za to ni treba biti dislektik. Ker nismo obvladali tipkanja, so bili možgani hitrejši od nespretnih prstov. Z vajo so se težave zmanjšale in nato izginile.
Vanda Rebolj

Samo enkrat je mojo posebnost videl strokovnjak - psiholog. Ob koncu osnovne šole, pri štirinajstih, je mamo zaskrbelo in je želela, da nekdo ugotovi, »koliko sem normalna in koliko morda nisem«, ker nekaterih stvari ne zmorem. Ker nisem hotela k šolskemu psihologu, saj je vsak, ki ga je v tistih časih obiskal, dobil pečat, mi je organizirala obisk pri kadrovskega psihologu velikega podjetja. Ta me je takoj pridobil, saj me je vikal in nazival gospodična. Uporabil je zanimive testne naloge, pravzaprav igre. Povedal mi je, da imam težjo obliko disleksije pri orientaciji in da imam miselne blokade, saj se ubesedeni tok misli zaustavi in potrebujem predah za »vzpostavitev reda v glavi, da se nadaljuje«. V povprečju pa je moja disleksija srednja, ker obstajajo težji in lažji primeri od mojega. Ko sva končala, mi je spoštljivo ponudil roko in dejal, naj ne pozabim, da je ta posebnost lahko moja prednost, a naj se opazujem in delam na sebi, nato pa naj jo v različnih situacijah vnovčim kot ustvarjalnost. Mami ni razlagal podrobnosti, pameten mož! Povedal ji je le, da sem še kako normalna, kar ji je za vselej pregnalo skrbi, meni pa tudi.

Disleksija, branje in telo?

Laično in zelo v strokovnih krogih disleksijo enačijo z enačijo z motnjo branja in pisanje. Pri teh dejavnostih se bolj izrazi, pri nekaterih drugih je manj opazna ali sploh ne. V procesu kognicije, h kateri sodita tudi branje in pisanje, je udeleženo vse telo, zato jo obravnavajo kot utelešeno (*embodied*). To je pomembno vedeti še posebej zadnje čase, ko raziskujemo spremenjene načine branja na digitalnih napravah, a brez upoštevanja telesa ne gre. Zasloni so v vlogi podaljška telesa, branje torej vpliva na tako na fizično kot psihično počutje in na nekatere kognitivne sposobnosti, kot so koncentracija ali ustvarjalnost¹. Opredelitev disleksije kot motnje branja in pisanja ni ustrezna. Disleksija se lahko zrcali v pisanju in včasih v branju, ko je pomembno prepoznavanje črk, vrstnega reda znakov. Po izkušnjah je moteno branje lahko ena od težav dislektikov, a ni edina in ni nujna. Branje kot kognitivni proces poteka drugače in lahko tudi obide dislektične posebnosti.

Bralne težave različnega izvora okrepijo slabe izkušnje dislektikov, ki jih je strah, ta pa povzroča blokade nasploh in tudi pri branju. Nekateri slabo berejo samo na glas, nekateri brez težav pojejo tudi daljše pesmi, berejo pa jih slabše. Pri kratkih branjih gre morda tudi za oslABLJENO koncentracijo - preden se zberejo, besedilo izgine, na primer podnapisi. Vsem znanega slabega bralca je učiteljica razkrinkala na šolskem izletu, saj je iz vozečega avtobusa glasno hitro in gladko bral reklamne napise. Podnapisov pa ne bere, ali pa jih bere nalašč narobe, je pojasnil, ker starši dovolijo samo gledanje filmov, ki ga ne zanimajo.

---

¹ Alenka Kepic Mohar: Branje kot samotno in razteleseno dejanje uma? *Sodobnost* 2014

Ne glede na izvor slabo branje ovira učenje. Branja se je treba naučiti, slabemu bralci morda najprej lahko berejo drugi. Hkrati pa je potrebno pospeševati to spretnost pri njem samem. Za trening branja je dobro vedeti, od kod izvirajo težave. Trening branja je lahko muka, ki pušča psihološke poškodbe, lahko pa je dogodek, ki se ga otrok veseli. Zato moramo pri tem pomisliti, kako branje spremeniti v prijetno doživetje. Muke z branjem motijo razumevanje vsebine. Skupaj s starši lahko že majhni otroci igrivo berejo zanimive in zabavne vsebine. Na primer en stavek otrok, drugega očka, ki se tudi zmoti, da ima otrok priložnost kritizirati in popravljati. Bralnih igric je veliko, pa tudi priložnosti, da starši izkažejo lastno ustvarjalnost. Dobra so tudi dramatizirana besedila, ki omogočajo branje in po vlogah.

Poznamo številne bralne igre in zanimive, predvsem pa zabavne vsebine, česar se odrasli premalo zavedajo. Nekoč sem v šolsko jedilnico spremila mamo, ki je predčasno prišla po hčer. Povedala je, da bosta prej odšli, ker mora deklica še brati. Pri 11 letih je veljala za dislektika in ker so pri njej opazili več težav: slabo je brala, pisala pa grdo, počasi in z napakami, knjig ni hotela brati, občasno je tudi jecljala. Ob maminem obisku je nehala jesti, telo je postalo zakrčeno, v očeh je imela solze, saj je srečanje z mamo povezala z branjem. Psiholog ji je nekoliko pomagal, a strah pred branjem je bil globoko v njej. Sodobni pedagogika in psihologija poznata številne oblike treninga branja, ki ne puščajo brazgotin.

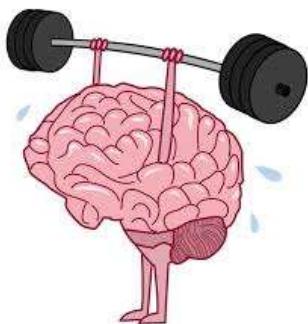

Pri branju naj bo otrok sproščen, napetost branje ovira. Nanjo vpliva tudi položaj telesa. Po izsledkih najnovejših raziskav računalniške industrije o uporabi tablic pri otrocih je med spremljanjem vsebine vedno aktivna glava, roke pa aktivno pomagajo kogniciji. Če lahko izbira, otrok aktivira glavo in roke ter ležerno sprosti telo, zato sta kavč ali blazina na tleh namesto toge drže za mizo primerno bralno okolje, ne lenobnost. Je pa branje ena od kognicij, ki je ni mogoče kar odpustiti, ampak ga jo mora vsakdo natrenirati, tudi dislektik. Prav tako je

potrebno pisati z roko, ker se pri tem tudi aktivirajo roke in ustrezni deli možganov, kar je sklenjeni krog za ta kognitivni proces.

Ko misel pade v brezno

Ena od težav iz dislektičnega spektra je miselna blokada. Gre za oviro v miselnem toku, ki jo vsak kdaj doživi, dislektik pa lahko pogosteje. Na primer ob zahtevi, naj nekaj naredi v omejenem času po danem vzorcu. V glavi začuti, zame to vedno velja, pisano zmedo ali sivo-črno praznino, iz katere ne more, ker tok misli stoji. Čep odmaši povezavo, če nekdo z asociacijo pomaga naprej ali če si umirjeno vzameš čas za premislek, okolica pa to strpno dopusti. Nevrotična okolica, ki čaka na odziv pa lahko blokado okrepi.

V šoli lahko tako situacijo pri nepripravljenem dislektiku sproži šolski esej (nekoč spis) z danim naslovom in omejenim časom za pisanje. Današnji profesorji okvir šolskega eseja pogosto napovedo. Učenec ali dijak se lahko miselno pripravi in pisanje steče. Pomaga tudi glasno profesorjevo razmišljanje o temi eseja kot uvod v pisanje.

Ugodno me je presenetila gimnazijska profesorica Minca Pavšek, ki me je nekoč poklicala k sebi in mi razložila, da se vidi, kako sem se neuspešno mučila, da bi kaj napisala, a ni šlo. Spisa mi ne bo ocenila in v redovalnico sem namesto slabe ocene dobila nič, kar je bila na moji gimnaziji ocena, a ne zelo slaba. Prizadevala sem si za rešitev. Vedela sem, da lahko pišem, če se prej ogrejem, razgibam in pripravim možgane na tako delo.

Naslednjič sem si doma sestavila splošni uvod v šolski spis z malo patetike in nekaj učenjaštva kot veličastni vstop v veliko pisno delo, ki bo sledilo. Vso pot do šole sem ga ponavljala, v šoli pa sem ga povezala z danim naslovom, čeprav ga običajno nisem vedno vedela vnaprej. Ko sem to opravila, sem bila že na četrtini naloge, moje miselno kolesje je medtem steklo, in brez težav sem to dokončala. Kasneje sem ugotovila, da lahko dovolj splošen pripravljeni uvod brez sprememb »nataknem« na vsak naslov, le v odmoru pred pisanjem sem ga ponavljala v kakem skritem kotu šole, s tem pa podmazala svoje kognitivne procese, čeprav je bilo šele sedem zjutraj. Danes recept uporabljam tudi za druge pomembne situacije, v katerih bi mi pod stresom lahko popustili kontrolni mehanizmi ali bi me ohromile blokade, disleksija pa bi spet udarila.

Ko sta leva in desna najhujši problem

Pri dislektikih okolje najteže razume nezmožnost zapomnitve preprostih vzorcev levo-desno, vzhod-zahod, pa tudi drugih nasprotij, na primer zgoraj-spodaj, mrzlo-vroče ipd. Kako da nekdo ne zna nečesa tako preprostega! Tudi dojemanje prostora je podobno: če ni vidne zaznave, lahko izgubimo občutek, kje je kaj, potem pride panika, ki oslabi kontrolne mehanizme. Hoditi ni mogoče, ker tal ni tam, kjer jih pričakujemo. Tudi to se dogaja »normalnim«, a je pri dislektikih bolj intenzivno in pogostejše.

Zanimivo je, da sem popolno izgubo orientacije vključno z občutkom panike, doživela ob pregledovanju palindromov (besede ali stavki, ki jih od desne proti levi in obratno beremo enako) na varnem domačem kavču. Kot bi se premagani vzorci v mojih možganih spet vzpostavljali in pri tem povzročali neznosno zmedo. To vodi k sklepu, da dislektični izziv lahko tudi izzovemo sami. Ali drugače, da se je smiselno izogibati poznanim izzivom.

Vanda Rebolj

Težave z levo in desno neuspešno rešujem, odkar se zavedam in to se nadaljuje tudi v odraslost. Desna ni nikoli tam, kjer mislim, da je, in pri tem tudi nimam sreče. Drugi pa ne dajo časa, da bi to ugotovila s sklepanjem, saj se čuti nestrpnost. Kot učiteljica matematike sem učila levo/desno premikanje decimalne vejice pri deljenju oz. množenju z deset. Ves čas sem imela na zapestju leve roke s kulijem narisano majhen L. Razkrinkala me je najboljša učenka v razredu, kasneje novinarka Vida Petrovčič. Učiteljica ima označene roke, je dejala na glas. Redki so se zasmeli, ker bodisi niso verjeli, ali niso razumeli. Ko jo vidim na televiziji, mi še obudi neprijetni spomin na dogodek, ko je kot smrkaljica razkrila, da učiteljica ne zna tega, za kar daje slabe ocene. Podobno si je obe roki označil znani politik, predsednik državnega organa. V sproščnem okolju je priznal, da kadar ni zbran, vedno izbere napačno stran. Pa si je označil. Zakaj pa obe, sem mu dejala, saj je levo tam, kjer ni desno. Tisto, kar je za večino ljudi smešno, je za nekatere zelo resno in jih negativno izpostavlja. Zato si je bolje označiti obe roki, če pomaga. Tudi če, kot jaz, zamenjuje tudi gor in dol, kar ni mogoče označiti, on pa vsem na očeh ubira napačne stopnice.

Levo in desno vsaj pri zavijanju je potrebno obvladati tudi med šofiranjem. Spomnim se, da sem šofirala utrujena in z vročino, ko so mi običajno kontrole opešale. Zalotila sem se pri razmišljanju, da ne vozim po pravi strani ceste. Ali je prav, da je volan na nasprotni strani kot vozni pas? Je bilo vedno tako, ali sem jaz zamenjala vozni pas? Ustavila sem ob cesti in zbrano preučila situacijo. Zavedala sem se, da je varneje, da v stanju znižanih kontrol ne vozim, a temu se včasih ni mogoče izogniti.

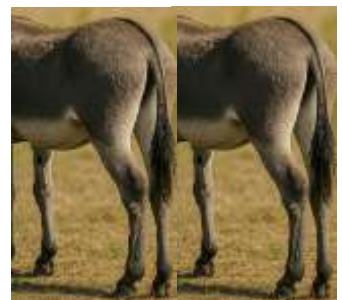
Na zaznavanjem vzorcev smeri se navezujejo še nekatere, na primer odčitavanje inštrumentov s številčnico. Kot dobra učenka sem imela čast, da me je učiteljica v osnovni šoli pošiljala gledat na hodnik na edino šolsko uro, koliko je še do zvonjenja. Jaz pa na uro nisem poznala. Tega sem se sramovala, saj so od take učenke na šoli precej pričakovali, jaz pa takole! Včasih sem se znašla: »Deset bo.« »Nisem vprašala, koliko bo, pojdi pogledat, koliko je zdaj,« me je odpravila učiteljica in poslala nazaj. Včasih sem si čas izmislila po občutku in se nato tresla do zvonjenja, koliko sem zgrešila. Včasih sem koga srečala in vprašala, koliko je ura, ob tem pa sem se delala, da velike ure ne vidim. Odčitavanje ure sem kasneje za silo obvladala v dobrem psihičnem stanju, utrujena, bolna ali pod stresom pa ne. Še danes je zame težava, če moram storiti kaj v smeri kazalca na uri. Najprej moram pomisliti, kako sledijo številke na številčnici, nato na vse 4 strani napravim puščice. Ko to povežem v krog, dobim pravilno smer, če se vmes ne zmotim. Tega si ne morem zapomniti za več kot nekaj minut. V kratkotrajni spomin gre, v dolgotrajnega noče. Komaj kdo me razume, da nečesa tako neumnega, komaj verjetnega res ne zmorem.

Integrale obvladam, poštevanke pa ne

Iz zgodnjih otroških let se ne spominjam težav z računanjem, pestile so me kasneje vse do danes. Svet sem imela urejen po slikovnih množicah. Do 5 sem jih obvladala v enem kosu, 6 so predstavljali 2-krat po 3 grmi pred hišo, sedem je bilo pik ob domačem ogledalu, 8 pa dvakrat po 4 noge na kipih glinenih kravic vrh omare. Med računanjem sem to v mislih premikala in prestavljala. Natrenirala sem tudi računanje na pamet z večjimi števili, na primer trimestnimi. Kadar sem se dolgočasila, sem računala. Kasneje sem na pamet vedno prav ocenila bilanco v firmah. A pri izračunih v daljši verigi računanja na papir sem se običajno zmotila. V višjih razredih in na gimnaziji sem včasih zamešala števec in imenovalc v ulomku in obračala koordinatni sistem, a so na srečo visoko točkovali pot do rezultata.

V 3. letniku gimnazije sem za matematiko dobila profesorja Štalca, ki so se ga dijaki večinoma bali in tudi moje varovalke so popustile že pri prvem testu. Narisati smo morali krivuljo 3. stopnje in njeno presečnico v koordinatnem sistemu, ki sem ga jaz v takem stanju narisala zrcalno, v njem pa za tak koordinatni sistem pravilno krivuljo. Če bi hotel profesor preveriti rezultat, bi moral uporabiti zrcalo ali misliti kot jaz. Profesorja pa je moj izdelek navdušil. Da lahko nekdo tako misli! Od takrat mi je v razredu večkrat postavljaj matematične uganke ali absurdna vprašanja, kar sem po njegovem reševala izvirno: »Veš, ti tako zanimivo misliš«. Nepredvidljivi profesor se je včasih hudo ujezil in se pri njej nisem počutila povsem varno, a vendar me je izkušnja z njim osvobodila predsodkov zaradi disleksije, nekaj pa sem po lastnem mnenju tudi pridobila. Pošiljal me je na matematična tekmovanja, kjer sem bila na vrhu, ali zadnja. Nikoli vmes. Prinašal mi je rešene naloge iz matematike in zahteval, da odkrijem kako drugačno rešitev. Opazil je da ori kompleksnih telesih »vidim« zadnjo stran in zato sestavim formulo za prostornino. Veliko lažje sem govorila in mislila v simbolih in kraticah kot v stavkih s celimi besedami. Odprl mi je svet matematike, ki sem jo kasneje študirala. Napačni izračuni se mu niso zdeli tako pomembni, bolj pa sklepanje in različne vragolije, ki so vodile do rezultata. Danes se včasih pošalim na svoj račun, da integrale obvladam, poštevanke pa ne.

Profesorja Štalca je zelo ga je motilo, če smo dijaki pri reševanju na tabli glasno seštevali: »X polovic plus x polovic je 2x polovic«. »En X«, se je zadržal. Po takem seštevanju me je nekoč vprašal, koliko je pol osla plus pol osla. Pričakoval je enega osla. »Lahko je dva osla polovic, odvisno kateri polovici sestaviš«, sem mu odvrnila, saj sem v mislih prepolovila osla pravokotno čez trebuh, on bi ga pa po hrbtenici. Mojo miselno akrobatiko je razlagal v drugih razredih, a ne tako, da bi se mi posmehovali.

DVA OSLA POLOVIC NI EN
OSEL

Namesto zaključka

V šolah je veliko otrok, ki potrebujejo pomoč, a vedeti moramo, od kod izvirajo težave, če te resnično obstajajo. So pa tudi učenci, ki so le drugačni od večine, ki jim je treba kdaj pomagati ali svetovati in skrbno bedeti nad tem, kako jih sprejemajo drugi vključno z učitelji. Nekakšna epidemija defektnosti v šolah, kot se je izrazila učiteljica z obrobja Ljubljane, se v resnici lahko razvije v polarizacijo med idealnimi otroci v središču in defektnimi na družbenem robu, ki ga ustvarjajo socialne razmere. V tem primeru gre za kulturno in socialno pogojene delitve. Nekateri samozvani strokovnjaki bi »defektne« radi popravljali in pri tem zaslužili, tudi šarlatansko ali z nemogočimi obeti. Kot na primer diplomirani psiholog, ki ponuja odpravo disleksije, ki jo ima po njegovem 60 % ljudi. Koliko klientele! Ali tisti, ki s svojim programom obeta »revolucionarne« izboljšave branja. Na vprašanje, od kod mu ta program in koliko je že bilo uspešnih, ponosno pove, da ga je sam

sestavil. Ker ga izvaja prvič, našteva, kaj mu je vse že uspelo v življenju, vsakega po malem, da ne bi podvomili vanj. Včasih je dovolj, da prestrašimo starše - in že plačujejo programe za odpravljanje tega in onega ali brez razloga in možnosti, za dvig učne uspešnosti.

Disleksija tudi ne more biti izgovor za starše učno manj uspešnega otroka. Z otroci je treba namreč treba delati, po potrebi jim tudi brati ali po potrebi nekoliko vaditi, čeprav le to, kje je leva.